

‘onversaagd en ongebroken’

Onderzoek naar de herinnering van Japanse vrouwenkampen
binnen de Nederlandse herdenkcultuur.

Maarten Benjamin Heinemann – S4106695

15-1-2017

Contents

Inleiding	2
Status Questiones	3
Methode.....	8
Historische context	9
De Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen (SNSJV)	11
Het begin	11
De weg naar het monument.....	12
De plaats in het collectief geheugen.....	14
De wederopbouw van 1984-2003.....	15
Verlies	15
Vandalisme.....	16
Verandering.....	17
Herdenkcultuur.....	18
Geraadpleegde literatuur:	20
Geraadpleegde bronnen:.....	21

Inleiding

In de eerste decennia na 1945 werd in Nederland de Tweede Wereldoorlog vooral herdacht als een nationale gebeurtenis en werd de herdenkcultuur gedreven door nationale en ideologische bevoegenheid. Het eenzijdige en homogene beeld dat daarbij werd verspreid strookte niet met de vele verschillende gevoelens binnen de Nederlandse samenleving. De Indische gemeenschap was één van de groepen die zich niet gerepresenteerd voelde in het nationale beeld. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de problematiek rondom de nationale dodenherdenking en Bevrijdingsdag. Op 31 augustus 1945 werd de bevrijding van Nederland en het einde van de oorlog voor het eerst nationaal gevierd, terwijl elders in het koninkrijk, in Indonesië, een nieuwe strijd was begonnen. Nederland was vrij van oorlog op het Europese continent, maar zou nog enkele jaren strijd leveren voor het behoud van Nederlands-Indië. Toen op 4 mei 1946 de nationale viering wederom werd georganiseerd, had Nederland al troepen gestuurd om de Indonesische onafhankelijkheid terug te draaien en de voormalige kolonie van Nederlands-Indië te handhaven.¹ De (Indische)-Nederlanders² waren nog ver verwijderd van bevrijding. Achteraf kan worden vastgesteld dat de nationale herdenkcultuur van de eerste decennia na de oorlog, was gedoemd om te mislukken en genoodzaakt om te veranderen.

Vanaf midden jaren zestig vonden aanpassingen plaats en begon tevens een proces van voortdurende verandering in interpretatie en betekenisgeving. Uit de bestaansgeschiedenis van Indisch-Nederlandse monumenten blijkt dat de wijzigingen aan de nationale traditie gepaard gingen met weerstand. Op 15 december 1971 werd het ‘vrouwenmonument’ voor het eerst onthuld te Apeldoorn ter nagedachtenis van Nederlandse slachtoffers in Japanse vrouwenkampen. Het gedenkteken is tot stand gekomen op initiatief van, en in samenwerking met, de Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen (SNSJV). Het gedenkteken was in Apeldoorn een doelwit voor structureel vandalisme geworden, waarbij het in 1984 volledig van de sokkel was getrokken. Het monument is daarop herbouwd op een nieuwe locatie, het Koninklijk Tehuis voor Oud-militairen te Arnhem. Het vandalisme tegen het vrouwenmonument geeft blijk van de veelvormige en tegenstrijdige herinneringen die mensen hadden en nog altijd zullen hebben aan de periode en de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. Herdenken blijkt daarmee te bestaan uit tegen elkaar werkende mechanismen van in- en uitsluiting.

¹ Maud van Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* (Amsterdam, 2010), 17-18, 39-42.

² Het begrip Indische wordt binnen dit onderzoek gebruikt om te verwijzen naar de inwoners van het voormalig Nederlands-Indië met de Nederlandse nationaliteit en/of hun nageslacht.

Tot op heden heeft geen enkele groep en/of individu de verantwoordelijkheid voor het vandalisme opgeëist en is nog geen historisch onderzoek gedaan naar de ontvangst van het monument binnen de (Indisch)-Nederlandse gemeenschap. Door meer inzicht te krijgen in deze specifieke situatie verkrijgen we ook meer inzicht in de in- en uitsluitingsmechanismen van monumenten. Welke groepen werden betrokken bij de oprichting en welke groepen werden volgens hen herdacht met het monument? Wat laat het monument allemaal zien en wat laat het daarmee niet zien, wie behoren wel tot de herinnering en wie worden uitgesloten?

Status Questiones

De geschiedschrijving over herinneren kreeg na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe impuls door de introductie van het concept *Le collective mémoire*. In het gelijknamige werk zet socioloog en filosoof Maurice Halbwachs zijn opvatting van de collectieve herinnering uiteen. Hierbij is het concept synoniem voor de nationale herinnering.³ In 1984 muntte de Franse historicus, uitgever en archivaris Pierre Nora het begrip *Les lieux de mémoire*. Hij hanteerde dit begrip om de nationale herinneringsgemeenschap in een nieuw daglicht te bekijken.⁴ Voor het eerst werden (Franse-)plaatsen van herinnering gezien als bruggen naar het verleden. De fysieke locaties werden luiken naar unieke herinneringen van het individu, maar dat sloot niet uit dat de herinnering overeenkomsten kon hebben met de herinnering van anderen. Bij gelijkenis tussen unieke herinneringen ontstond een nieuwe collectieve herinnering, die werd toegevoegd aan het reeds bestaande collectieve geheugen. Herdenken was daarmee niet langer een statisch begrip dat verwees naar één vaste handeling van een groep, maar een dynamisch begrip dat een herinnering, locatie, collectief en individu met elkaar kon verbinden.⁵

“Wij herdenken, dus wij bestaan. [...]. Herdenken is van alle tijden; ook van onze. Herdenken vervult elementaire functies in een collectief. Kleine en grote groepen, van de familie tot de natie, manifesteren een niet aflatende behoefte balansen op te maken, balansen die steunen op voorstellingen van het verleden. De bouwstoffen van onze voorstellingen zijn divers. Individuele en collectieve herinneringen maken er deel van uit, maar ook de geschiedschrijving, in de breedste zin van het woord: de gezamenlijke

³ Rob van Ginkel, *Rondom de stilte* (Amsterdam, 2011), 22.

⁴ Pierre Nora (et al), *Les lieux de mémoire*, 7 dln (Parijs, 1984-1992), I:17.

⁵ Marjet Derks, Martijn Eickhoff, Remco Ensel, Floris Meens (eds.), *What's left behind: The lieux de mémoire of Europe beyond Europe* (Nijmegen, 2015), 11.

productie van vakgeleerden, journalisten, amateurs, romanschrijvers en filmmakers. Scherpe scheidslijnen bestaan hier niet. De ene bron is niet bij voorbaat superieur aan de andere. Hoe onvast, inconsistent en aanvechtbaar de door al die bronnen gevoede voorstellingen van het verleden ook mogen zijn: zij bestaan en daarmee wij.”⁶

In de zoektocht naar de verschillende motivaties en redenen om te herdenken, concludeert historicus Jos Perry in bovenstaand citaat dat de (collectieve) voorstellingen die worden herdacht identiteit geven aan zij die herdenken. Binnen deze theorie bestaat een collectief of individueel verleden pas wanneer het verleden van deze groep of personen ook wordt herdacht. Perry toont hiermee aan dat het niet alleen van belang is om te onderzoeken *wat* wordt herdacht, maar ook door *wie* wordt herdacht. Het collectieve karakter van herdenken en herinneren wordt daarop geproblematiseerd. De historicus David Lowenthal bevraagt of het collectief dezelfde herinnering deelt en op welke wijze die herinneringen in het collectieve geheugen blijven behouden. In *The past is a foreign country* onderzocht Lowenthal onder ander de verschillende wijze van herdenken, waarbij de herinnering en het collectieve geheugen als historische concepten werden geanalyseerd.⁷ In de jaren negentig zal historicus James Young benadrukken dat het gaat om een *veronderstelde* gedeelde herinnering, omdat het praktisch onmogelijk is om een identieke herinnering te delen, en dat daardoor slechts de locatie van de herinnering met zekerheid kan worden gedeeld.⁸ De vragen die Nora, Perry en Lowenthal stellen zijn kenmerkend voor de hernieuwde aandacht voor de (historische) herdenkcultuur in de jaren tachtig. De wijze waarop herinneren, herdenken en ook vergeten plaatsvindt is in die jaren uitgegroeid tot een breed gedragen (geschied)wetenschappelijk vraagstuk met bijpassend discours.

In de jaren tachtig werden ook de nationale herdenkgemeenschappen in het kader van de oorlogsherdenkingen verder in kaart gebracht. In *Fallen Soldiers* analyseert George Mosse de mythe van de oorlogservaring. Deze mythe ziet hij onder andere terug in oorlogsmonumenten, herdenkingen en militaire begraafplaatsen.⁹ Mosse richt zich voornamelijk op de herdenkcultus van de Eerste Wereldoorlog en de problematiek die

⁶ Jos Perry, *Wij herdenken, dus wij bestaan: Over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering* (Nijmegen, 1985), 29.

⁷ Deze thema's staan voornamelijk centraal in het tweede deel van het boek; David Lowenthal, *The past is a foreign country* (Cambridge, 1985), 193-409.

⁸ James Young, 'The art of memory: Holocaust memorials in history', In: James Young (ed), *The art of memory: Holocaust memorials in history* (New York, 1994), 19-38, alhier 37.

⁹ George L. Mosse, *Fallen Soldiers. Reshaping the memory of world wars* (New York, 1990), 10-15.

daarmee ontstaat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Mosse concludeert dat in de herdenkcultus van de Eerste Wereldoorlog de mechanische oorlogsvoering doelmatig uit de herinnering werd weggelaten. Door beperkte informatiestromen ten tijde van de Eerste Wereldoorlog was bijvoorbeeld het beeld van de heroïsche dood door een zwaardgevecht te handhaven, terwijl de overgrote meerderheid in werkelijkheid overleed door kanonnenvuur. Voor de Tweede Wereldoorlog was dit niet meer mogelijk, onder andere door de verbeterde informatievoorziening naar burgers en de meer directe betrokkenheid van burgers bij de oorlog.¹⁰ De theorie van Mosse vormt het fundament voor Jay Winter's onderzoek naar de relatie tussen het collectief herdenken en bijbehorende herdenklocaties.¹¹ Beide werken richtten zich nadrukkelijk op 'the Great war', waarbij de koloniale component praktisch geen rol speelde. Daarmee geven ze geen inzicht in de herdenkgemeenschap met een koloniale herinnering, maar bieden handvatten voor de analyse van de herdenkcultuur van en na de Tweede Wereldoorlog. Tussentijds kan worden vastgesteld dat vier onderwerpen centraal behoren te staan in het onderzoek naar het herdenken van oorlogsevenementen; de herinnering, de locatie, het collectief en het individu.

Eerdergenoemde auteurs hadden weinig tot geen aandacht voor de oorlogvoerende koloniale gebieden van Nederland. De aandacht voor Nederlands-Indië groeide daarentegen wel in de jaren negentig. Lou De Jong had in de laatste twee delen van zijn serie *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* expliciet aandacht voor Indonesië en overzeese gebieden van het Nederlandse koninkrijk. Daarnaast schreven verschillende auteurs over de problematische nationale identiteit van Nederlanders en de rol die herdenkingen hierbij hebben gespeeld.¹² Het vieren van de 'nationale' Bevrijdingsdag op 5 mei, terwijl de capitulatie van Japan in Indonesië op 15 augustus werd gevierd, geeft aan dat herdenkingen de problematiek rondom de Nederlandse identiteit kunnen bevestigen en versterken.¹³ De periode vanaf 1942 heeft een centrale rol voor de later ontstane identiteitsproblematiek en vormt daarmee onderwerp voor onderzoek voor historici Esther Captain en Susan Legêne.¹⁴ Zij

¹⁰ Mosse, *Fallen Soldiers*, 201-206.

¹¹ Jay Winter, *Sites of memory, sites of mourning. The great war in European cultural history* (Cambridge, 1995), 24-25.

¹² Een greep uit de historiografie over Nederlands-Indië: Louis De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 12 dln (Leiden, 1969-1994), XI-XII.; J.A.A. Van Doorn, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project*, (Amsterdam, 1995).; Doel, H.W. van den, *Het rijk van Insulinde, Opkomst en ondergang van een Nederlandse Kolonie* (Amsterdam 1996).

¹³ Reijt, *Zestig Jaar herrie om twee minuten stilte*, 5-8.

¹⁴ Esther Captain, *Achter het kwat was Nederland. Indische oorlogservaring en herinnering 1942-1995* (Kampen, 2002), 28-29.; Susan Legêne, 'De mythe van een etnisch homogene nationale identiteit. Kanttekeningen bij de

tonen aan dat de Indische mensen met de geproclameerde onafhankelijkheid van Indonesië in 1945 met een identiteitsprobleem kwamen te zitten. In eerste instantie voelden de inwoners van voormalig Nederlands-Indië met een Nederlandse nationaliteit zich Nederlanders, maar eenmaal in Nederland waren zij niet gelijkwaardig aan de autochtone bevolking. Captain en Legêne koppelen voor het eerst de ervaring en herinnering van de Indische mensen aan de Nederlandse geschiedenis.

Historica Madelon de Keizer geeft een overzicht van zowel fysieke herdenkplaatsen, naar voorbeeld van de serie onder redactie van historicus Henk Wesseling, als symbolische herdenkingen, zoals Captain en Legêne dat hebben gedaan.¹⁵ In *Een open zenuw* onderzoekt de Keizer onder andere waarom de Japanse bezetting van Nederlands-Indië nog altijd een open zenuw is in het verleden van Nederland.¹⁶ Zij toont aan dat het expliciet herdenken van de Nederlandse slachtoffers van Nederlands-Indië op weinig bijval heeft kunnen rekenen en zeker niet gesteund werd door de Nederlandse staat. De Keizer geeft verscheidene argumenten voor de moeizame oprichting van herdenktekens voor slachtoffers van Nederlands-Indië, maar uit haar bevindingen wordt niet duidelijk op welke wijze en in welke lagen van de samenleving hierover debat werd gevoerd. Speelde het fenomeen ook onder de gemiddelde burger? De zorg voor de massagraven in Indonesië kwam vrij kort na de Tweede Wereldoorlog in de handen van een Nederlandse stichting, maar dat resulteerde niet in meer erkenning voor de oorlogsmisdaden die zich overzees hebben voorgedaan. Anno 2010 komen Esther Captain en Guno Jones tot deze conclusie wanneer zij stilstaan bij de open zenuw. Zij onderzochten het overzeese oorlogserfgoed binnen het Koninkrijk der Nederlanden.¹⁷

Herdenken blijft daarmee sinds de jaren tachtig constant onder de aandacht van (geschied)wetenschappers. In 2011 verschijnt een overzichtswerk en analyse van de Nederlandse herdenkcultuur. In *Rondom de stilte* zet Rob van Ginkel uiteen hoe de Nederlandse herdenkingstradities tot stand zijn gekomen en op welke wijze herdenkingen plaatsvinden. Daarbij staat hij ook stil bij de problematiek van herdenken, zoals historica Maud van Reijt dat een jaar eerder had gedaan aan de hand van de dodenherdenking en Bevrijdingsdag.¹⁸ Van Ginkel staat ook stil bij de Indische gedenkplaatsen, waarbij binnen dit onderzoek één monument centraal staat, het op 15 december 1971 te Apeldoorn onthulde

verwerking van het koloniale verleden in de Nederlandse geschiedenis', in: *Tijdschrift van de Geschiedenis*, 116 (2003) 4, 553-560.

¹⁵ Henk Wesseling, *Plaatsen van herinnering: een historisch succesverhaal*, 4 dln (Amsterdam, 2005).

¹⁶ Madelon de Keizer, *Een open zenuw: Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam, 2010).

¹⁷ Esther Captain, Guno Jones, *Oorlogserfgoed overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao Indonesië en Suriname* (Amsterdam, 2010), 150-241.

¹⁸ Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 5-10.

monument ter nagedachtenis van ‘Nederlandse slachtoffers in Japanse vrouwenkampen’. Van Ginkel geeft het moeizame proces rondom dat monument weer, het vandalisme, de machteloosheid van de gemeente Apeldoorn en de overplaatsing naar het Koninklijk Tehuis voor Oud-militairen te Arnhem genaamd Bronbeek. Een verklaring voor dit verloop weet hij niet te geven. Hij stelt wel dat sommige kampkinderen de representatie van het beeld in twijfel hebben getrokken. Het is echter niet te achterhalen hoe hij tot die constatering is gekomen.¹⁹ Het roept daarmee de vraag op of het monument wel aansloot bij de wens van het collectief dat deze specifieke gebeurtenis wilde herdenken.

Uit de voorgaande literatuur blijkt dat onderzoek naar monumenten niet mogelijk is zonder enkele cruciale vragen te stellen: Door wie en voor wie wordt het herinneringsteken opgericht? Het monument is slechts een onderdeel voor het herdenken, ook de locatie kan een brug naar het verleden vormen zoals we door Pierre Nora weten. Welke locatie werd uitgekozen en welke betekenis heeft deze locatie voor het monument? Waarom werd het monument in Apeldoorn geplaatst? Welke betekenis had Apeldoorn voor de oud-gevangenen en hun omgeving? Hoe werd gereageerd op de overplaatsing naar Arnhem? In welke context wordt het monument opgericht? Het gedenkteken bestaat vandaag de dag nog altijd en stelt twee abstracte figuren voor: een moeder die met één arm een kind beschermt en haar andere in protest opheft. Op de sokkel staat ‘onversaagd en onverbroken’. Het monument dient krachtig, heroïsch en ook moederlijk te zijn, maar mogelijk sloot dit beeld niet aan bij de collectieve herinnering van een generatie Indische inwoners van Nederland. Hadden zij mogelijk een ander beeld van wat moederschap diende in te houden?

Nadat inzicht is gegeven in de meer feitelijke kant van de kwestie wordt verder ingegaan op de casus. Hoe verhoudt het monument zich tot de nationale oorlogsherdenking en tegen de achtergrond van de oprichtingsgeschiedenis van koloniale-monumenten? Hoe denken mensen over het uiteindelijke resultaat en welke betekenis wordt gegeven aan het gehele proces? Is de initiatiefnemer daarbij representatief voor de gebeurtenis die zij wilden herdenken of zijn er verscheidene collectieven met een andere opvatting over de Japanse strafkampen? Welke rol speelde het abstracte figuur van de vrouw en welke rol speelde de bewoording op het monument? Uiteindelijk dient de beantwoording van de hiervoor gestelde vragen te leiden tot een antwoord op de vraag; Op welke wijze sloot het symbolische en fysieke ‘vrouwenmonument’ aan bij de collectieve herinnering van de Indische inwoners van Nederland in de jaren zeventig? Het antwoord op deze vraag geeft inzicht in de twee

¹⁹ Rob van Ginkel, *Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland*, (Amsterdam, 2011), 529.

belangrijkste aspecten; paste de symboliek van kracht, heroïek en moederschap bij de herinnering die de initiatiefnemers en de oprichters wilde herdenken, en sloot de fysieke uitwerking van deze gedachte aan bij de herinnering? Het spanningsveld ligt hoogstwaarschijnlijk op de grens tussen de traumatische herinnering en de symbolische herdenking.

Methode

Een tweeledige methode wordt toegepast voor dit onderzoek: enerzijds is sprake van een theoretische invalshoek en anderzijds is sprake van een empirische benadering.

In eerste instantie wordt het theoretisch kader rondom herdenken in kaart gebracht. Wat is de (collectieve) herinnering en wat is het (collectieve) geheugen binnen het geschiedwetenschappelijke discours? Wat is een herinneringsgemeenschap? En op welke wijze kunnen de voorgaande begrippen worden ingezet voor historisch onderzoek. In *Rondom de Stilte* gebruikt Van Ginkel voor het geheel van opvattingen, handelwijzen en materiële uitingen rond de herinnering en herdenking van de oorlog het begrip herdenkingscultuur. Het begrip herdenkingscultuur wordt binnen dit onderzoek toegepast, maar daarbij meer toegespitst op de Indische gemeenschap. Ook het concept van collectief geheugen zal worden gehanteerd, maar niet in de statische vorm zoals Halbwachs het introduceerde. De statische opvatting van het begrip laat geen ruimte voor meerdere collectieven binnen een natie, waar in dit geval mogelijk wel sprake van is. Een meer dynamische opvatting zal daarvoor worden gebruikt, waarbij de collectieve herinnering verbonden is aan sociale groepering, verschillende generaties en geografische gemeenschappen. Deze collectieven kunnen diverse herinneringsgemeenschappen vormen op basis van een veronderstelde gedeelde herinnering. Een herinneringsgemeenschap tracht een herinnering te domineren en naar zich toe te trekken, waarbij andere gemeenschappen naar de marge worden gedrongen of zelfs volledig worden uitgesloten.²⁰ Het is binnen deze kaders om te onderzoeken welke gemeenschappen met elkaar concurreren.

Om empirisch te achterhalen hoe Indische mensen tegenover het herdenken in het algemeen stonden en tegenover het vrouwenmonument specifiek wordt archiefmateriaal van en rondom de SNSJV gebruikt. De stichting heeft als initiatiefnemer een visie op en een doel met betrekking tot het vrouwenmonument. Dagbladen boden de mogelijkheid voor vertegenwoordigers, opiniemakers en ook de stichting om hun mening te ventileren, het was een platform voor debat. Daarbij geven de archieven en dagbladen inzicht in de handelwijze

²⁰ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 23.

van de bestuurders van de SNSJV en geven ze inzicht op welke terreinen van Indische herdenkingen de SNSJV actief was. Daarnaast zal door middel van het archief van de SNSJV de geïnstitutionaliseerde normen en waarden worden achterhaald en het standpunt van de vereniging die als belangenbehartiger heeft opgetreden. Middels deze bronnen kan antwoord worden gegeven op een deel van de eerder geponeerde vragen.

Historische context

Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog was Indonesië als Nederlands-Indië onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden. Toen in januari 1942 de Japanners via het Nederlandse deel van Borneo de annexatie van Indonesië initieerden, bood het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) weerstand. De KNIL was niet in staat om de machtsovername door Japan tegen te gaan en capituleerde op 8 maart 1942. Japan wilde Indonesië inlijven als onderdeel van een groot Aziatisch rijk. Binnen dit rijk was geen ruimte voor westerlingen, waaronder de Nederlanders. Alle westerlingen werden geleidelijk uit de samenleving gehaald en geïsoleerd.²¹ Mannen en jongens van boven de twaalf jaar werden in werkkampen geplaatst en daarmee gescheiden opgesloten van de vrouwen. Beide groepen verbleven in kampen verspreid over heel Indonesië. In deze kampen ontbrak iedere vorm van privacy en hygiëne, en waren daarnaast overbevolkt. Dit leidde tot voedseltekorten en bood onvoldoende middelen voor moeders om hun kinderen de noodzakelijke zorg te bieden.²² Na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 stond het leven in het teken van de wederopbouw, ware het niet dat Indonesië op 17 augustus de onafhankelijke staat uitriep. Enkele bloedige maanden volgden, tegenwoordig bekend als de bersiap-periode. De onafhankelijkheidsstrijders moesten niets hebben van de (Indo)Europeanen en interneerden duizenden in beschermingskampen. Voor velen betekende dit kortweg dat zij de kampen nooit hebben kunnen verlaten na de capitulatie van Japan.

Vanwege de onafhankelijkheidsstrijd migreerden meer dan 100.000 Nederlanders uit Indië naar Nederland in de periode van 1946-1949. Het bestond uit een diverse groep van gekleurde Indische Nederlanders, maar ook ‘volbloed’ blanke Nederlanders (totoks) die nog nooit in Nederland waren geweest.²³ Zij kwamen aan in een land dat onder een spartaans economisch regime aan het land aan het herbouwen was. Er heerste woningnood en er was een gebrek aan levensmiddelen en goederen, maar er was wel sprake van volledige

²¹Captain, Esther, *Achter het kwat was Nederland*, 51-53.

²² Ibidem, 100-103.

²³ Leo Dalhuisen (et al)(red.), *De geschiedenis van indonesië* (Houten, 1998: herdruk 2014), 171.

werkgelegenheid. Dus ook voor de Nederlanders uit Indië.²⁴ Voor de repatrianten werd het landelijke comité (later stichting) Nederland Helpt Indië (NHI) in het leven geroepen. Dit comité zamelde geld in en behartigde de belangen van de repatrianten door middel van ruim honderd lokale comités.²⁵

In eerste instantie werd gedacht dat het verblijf in Nederland tijdelijk zou zijn. Dat beeld wijzigde kort na het behalen van militair succes met de politionele actie in december 1948. Nederland verloor politieke steun van de Verenigde Staten en was genoodzaakt om op 27 december 1949 de soevereiniteit over te dragen aan Indonesië. De politieke relatie tussen Nederland en Indonesië blijft mede daardoor tot en met de jaren zestig grillig.²⁶ Het vijandige politieke klimaat heeft ook zijn weerslag op de Nederlandse samenleving, waardoor de eerste generatie Indische migranten een verwarrende sociale positie verkregen. Zij identificeerden zich met Nederland en wilden de Nederlandse nationaliteit behouden. Tegelijkertijd kregen zij het besef dat zij midden tussen twee vaderlanden in kwamen te staan met een vaag besef dat ze in geen van twee welkom waren. De eerste generatie Indische migranten hield zich daardoor rustig, was onopvallend en aanpassingsgezind. Zij assimileerden in de Nederlandse samenleving, maar verdrongen daarbij hun ervaring van de oorlog.²⁷

De repatrianten hadden hoge verwachtingen van het vaderland, maar vooral op sociaal gebied werd weinig gerealiseerd. De ex-geïnterneerden en ex-gediende konden hun verhaal niet kwijt, maar dat gold ook voor anderen zoals de overlevenden van de vernietigingskampen. Deze ruimte ontstond pas in de jaren zestig.²⁸ Tot die tijd was er geen plaats voor herdenkingen die niet aansloten bij het klassieke christelijke repertoire van de nationale herdenking.²⁹ Vooral zaken die herinnerden aan de kolonie en de misstanden van de periode 1946-1949, werden met een zeker schuldgevoel geweerd uit het nationaal geheugen.³⁰ In de jaren zestig vindt hierin een omslag plaats mede door druk van de Indische gemeenschap. Het was de tweede generatie die meer belangstelling toonde voor het koloniale

²⁴ Captain, Esther, *Achter het kwat was Nederland*, 129.

²⁵ Margaret Leidelmeijer, 'Het Comité Nederland Helpt Indië in Groningen 1945-1948', in: Conny Kristel (red.), *Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale verschillen*, (Amsterdam, 2002), 161-178, alhier 163.

²⁶ Dalhuisen, *De geschiedenis van Indonesië*, 142.

²⁷ Rolf Utermöhlen, *De Japanse vrouwenkampen in Nederlands-Indië, 1942-1945: een bibliografie* (Amsterdam, 1993), 7-13.

²⁸ Martin Bossenbroek, *De Meelstreep*, (Amsterdam, 2004), 88.

²⁹ Frank van Vree, 'De dynamiek van de herinnering: Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context', in: Frank van Vree en Rob van der Laarse (red.), *De dynamiek van de herinnering: Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context*, (Amsterdam, 2009), 17-40, alhier 25.

³⁰ Reijt, *Zestig Jaar herrie om twee minuten stilte*, 28, 39-40.; Gert Oostindie, *Postkoloniaal Nederland; Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen*, (Amsterdam, 2010), 80.

verleden en zich uitliet buiten de naar binnen gekeerde kleinschalige organisaties. Mede door tal van belangenbehartigers werd het verleden van Nederlands-Indië actief onder de aandacht gebracht. Praktisch iedere Indische doelgroep verkreeg een eigen stichting, bond of vereniging. Zij zijn dan ook de collectieven en de drijfveren achter de oprichting van verscheidene Indische monumenten en aanpassingen aan al bestaande monumenten.

De Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen (SNSJV)

Het begin

Schrijfster Johanna Elisabeth Manders (1891-1982) is de belichaming van één van deze drijfveren. Geboren en getogen in Nederland, verhuisde zij in 1928 naar Indië samen met haar echtgenoot. Daar schreef zij romans met Indië als decor, totdat zij in 1942 werd geïnterneerd in een Japans vrouwenkamp. Pas in 1961 keerde zij terug naar Nederland. Ook zij, evenals de velen die haar inmiddels waren voorgedaan, kwam aan in een samenleving waarin geen plaats was voor leed van Nederlanders uit de voormalige kolonie. Bij de herdenkingen in mei werd niet stilgestaan bij de slachtoffers van de Japanse oorlog en niet stilgestaan bij het lijden van vrouwen in Japanse vrouwenkampen. In mei 1967 leidde dat tot een oproep van Manders in *De Telegraaf*:

“Vijfentwintig jaren zijn voorbijgegaan. Wordt het niet tijd, dat Nederland aandacht schenkt aan de vrouw, die ver van het moederland de Nederlandse naam tegenover de vijand hooghield?”³¹

Zij liet het niet bij deze oproep en richtte op 20 september 1968 de SNSJV op. Het doel van de stichting was tweeledig. De stichting wilde hulde aan de doden brengen en hulp aan overlevenden uit de kampen.³² ‘Wie betrokken is geweest bij de jaren van ellende in en na de kampen voelde dat hij erbij hoorde’³³. Meer dan zesduizend mensen uit de hele wereld doneerden geld aan de stichting.³⁴ Een stichting kan juridisch gezien geen leden hebben, slechts een bestuur en sympathisanten, daarom was het noodzakelijk om ook een bond op te

³¹ ‘Wat anderen ervan denken vrouwenkampen’, *De Telegraaf* (31 mei 1967), 4.

³² Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, archief van de Bond van Ex-Geïnterneerden en Grepatrieerden van Overzee (BEGO), 849 inv.no. 1.; ‘„Zat u ook met Corrie Vonk in de groenteplook?”’, *De Telegraaf* (15 oktober 1968), 2.

³³ NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 1

³⁴ NIOD, archief van de Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen (SNSJV), 830, inv.no. 90; NIOD, archief SNSJV 830, inv. No. 92.

richten om de gestelde doelen te behalen. Hierop werd de Bond van Ex-Gevangenen en Gerepatrieerden van Overzee (BEGO) in het leven geroepen. Op deze wijze kon een netwerk van overlevenden worden opgebouwd en werden sympathisanten meer dan slechts donateurs. Via de bond kregen zij ook een stem. De SNSJV kon zich hierdoor richten op het herdenken van de overledenen en de BEGO verzorgde het contact met de overlevenden. De SNSJV concretiseerde daarbij haar doelen. Zij wilde in Indonesië herdenkplaatsen op de locaties van de voormalige vrouwenkampen, opdat het verleden van deze plaatsen nooit vergeten zou worden. Daarnaast wilde de stichting een monument oprichten in Nederland, zodat de gerepatrieerde slachtoffers ook in Nederland een locatie hadden om naar toe te gaan.

Tot 1970 dienen de stichting en de bond als één geheel gezien te worden, daarna scheiden de twee zich van elkaar door interne onenigheid. In briefwisselingen tussen de bond en de stichting stelt de BEGO dat het bestuur van de SNSJV te solitair handelde, waarbij aan de adviezen van de bond voorbij werd gegaan. De bond draagt daarbij aan dat hij, in tegenstelling tot de stichting, verantwoording dient af te dragen aan zijn leden. De streefde samenwerking leidt ertoe dat de BEGO zich vanaf 1 januari 1970 onafhankelijk opstelt, terwijl het nog enkele maanden formeel afhankelijk zal zijn van de SNSJV.³⁵ De BEGO gaat daarbij een bredere rol innemen, waarbij zij de belangen behartigen van diegenen die gedurende de oorlog en de naoorlogse jaren in het voormalig Nederlands-Indië hadden gewoond en gewerkt in de ruimste zin van het woord.³⁶ De prioriteit van de SNSJV ging in de praktijk voornamelijk uit naar de oprichting van een monument op Nederlandse bodem.³⁷ Dit staat in schril contrast tot hun initiële doelen en heeft geen betrekking op de vele buitenlandse sympathisanten die de stichting en bond hadden. Uit de briefwisseling en de verbreding van het doel van de BEGO wordt duidelijk dat de gekozen richting van de SNSJV niet strookte met de volledig achterban. Het duidt daarmee op verschillende visies en collectieven binnen de Indische gemeenschap.

De weg naar het monument

In 1969 werd de commissie samengesteld die verantwoordelijk werd gehouden voor de realisatie van een monument voor de slachtoffers van Japanse vrouwenkampen. De noodzaak voor het monument was gestoeld op een vijftal argumenten. Een groot aantal mensen had geld

³⁵ NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 1. 'briefwisseling over de periode 1970-1971'; NIOD, archief van de Bond van Ex-Geïnterneerden en Gerepatrieerden van Overzee (BEGO)-aanvulling, 898 inv.no. 27. 'briefwisseling periode 1969 -1970'

³⁶ NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 2.

³⁷ NIOD, archief SNSJV, 830, inv.no. 1; NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 49.; NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 27.

toegestuurd, wat aantoonde dat er vraag was vanuit de samenleving. Daarnaast was in 1949 een monument opgericht voor de klopjacht in Putten waarbij vijfhonderd mensen zijn omgekomen, in het geval van de vrouwenkampen betrof het tienduizenden. Ten derde bezaten velen van hen geen graf op Nederlandse bodem. Velen hadden helemaal geen graf. Zij verdienden een fysieke plaats op de vaderlandse bodem waar zij ook herdacht konden worden. Bovendien diende het te worden vastgelegd in de Nederlandse geschiedenis, opdat Nederlanders het nooit zouden vergeten. De oorlog in voormalig Nederlands-Indië was immers een Nederlandse zaak. Ten slotte keurde de commissie het Nationale Monument af als herdenklocatie voor de slachtoffers van de vrouwenkampen. Naast het feit dat de locatie werd geteisterd door rebelse Amsterdamse jeugd, was er bij het Nationale Monument geen mogelijkheid om bloemen te leggen. Daarbij staat het monument centraal tijdens de jaarlijkse dodenherdenking op 4 mei. Deze datum was toentertijd betekenisloos voor hen uit Indië gezien het feit dat zij niet waren opgenomen binnen de groep die werd herdacht.³⁸

Uit het voorgaande blijkt wederom dat de SNSJV zich praktisch vanaf het begin heeft gericht op een herdenklocatie in Nederland. Wáár in Nederland het monument behoorde te komen was niet vanaf het begin bekend. De volledige redenatie achter deze beslissing is niet meer te achterhalen, gezien de fragmentarische aanwezigheid van notulen en correspondentie van de verantwoordelijke commissie. Vanuit verschillende dagbladen is te herleiden dat Den Haag de voorkeur had gekregen, maar dat de gemeente om artistieke redenen het monument had afgewezen.³⁹ Uiteindelijk werd gekozen voor de stad Apeldoorn. Het was daarbij geen geheim dat de Indische gemeenschap positief stond tegenover koningin Wilhelmina en koningin Juliana. Beide koningen waren betrokken bij de Indische gemeenschap. Wilhelmina had tijdens en na de oorlog aandacht voor Nederlands-Indië en haar (voormalige) inwoners. Zij heeft ze menigmaal toegesproken. Lange tijd herdacht de Indische gemeenschap de capitulatie van Japan op 31 augustus, de verjaardag van koningin Wilhelmina. Koningin Juliana onthulde het vrouwenmonument in 1971 als blijk van waardering. Beide Koninginnen verbleven een groot deel van hun tijd in Paleis het Loo te Apeldoorn. Al met al is er geen schijn van weerstand tegen deze locatie. Vooraf bestond wel weerstand tegen plaatsing van het monument in Amsterdam.. De toenmalige secretaresse S.Gideonse-Haberkorn liet weten

³⁸ NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 1. 'pamflet – waarom een eigen monument?'; NIOD, archief 849 BEGO, inv.no.48.; NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 27.

³⁹ 'Geharrewar om monument', *Het vrije volk : democratisch-socialistisch dagblad* (20 augustus 1970), 2.; 'Raadspleidooi voor onwelkom kampmonument', *De Telegraaf* (27 augustus 1970), 6 ; 'Vergeten model op een Haagse zolder', *De Telegraaf* (16 januari 1971), 5.

dat ze niet wilden dat het besmeurd zou worden, zoals dat bij het Monument Indië-Nederland, beter bekend als het van Heutsz monument, wel was gebeurd.⁴⁰

De plaats in het collectief geheugen

De voorgaande uitspraak ontketende een debat over de existentiële vraag of de Japanse vrouwenkampen binnen het Nederlandse herdenkcultuur apart herdacht diende te worden. In de retoriek vanuit de SNSJV komt vaak terug dat *de* Nederlander niet mag vergeten wat zich in voormalig Nederlands-Indië heeft voorgedaan. In de beginselen voor het herdenkteken zetten zij zich af tegen het monument uit Putten en tegen het Nationale Monument.⁴¹ Voor een buitenstaander van de Indische gemeenschap lijkt het bijna een verwijt aan het adres van de thuisgebleven Nederlander. In het onbegrip dat aan beide kanten heerste, functioneerde de standpunten van SNSJV als olie op een laag vuur. Schrijver Herman Rudolf (Rudy) Kousbroek was de eerste die Gideonse-Haberkorn van kritiek voorzag. Gideonse-Haberkorn werd verweten dat zij een scheve vergelijking maakte tussen de koloniale tijd en de misstanden in de vrouwenkampen. Dat de koloniale achtergrond een rol speelde werd niet ontkend, maar de monumenten refereerden naar geheel andere perioden in de geschiedenis. Kousman valt hiermee niet alleen de herinnering aan de Japanse vrouwenkampen af. Hij verdedigt ook het koloniale verleden onder het adagium imperialisme was in die tijd heel gewoon. Daarnaast was veel van het leed aan het adres van de (ex)-geïnterneerden veroorzaakt door rassenwaan aan de kant van de Indische Nederlanders en de cultuurverschillen met de Japanners. De herinnering die geschetst werd door ex-gedetineerden was daarmee te negatief en vooral stof voor de ‘geliefkoosde discussie wie het 't ergst gehad heeft’⁴². Kousbroek opperde daarom voor een monument dat gewijd zou worden aan alle slachtoffers van de oorlog in Nederlands-Indië en niet alleen de slachtoffers van de vrouwenkampen.⁴³

Het voorgaande geeft blijk van een geheel andere gedachte en herinnering bij de vrouwenkampen en de gehele koloniale periode. De visie van Kousbroek is daarmee typerend voor een tijdsgeest waarin de misstanden van de oorlog buiten Europa gereduceerd worden in ernst en sprake is geweest van miskenning van het leed van de Indische gemeenschap. Wanneer Indiëgangers spreken over hun ervaringen wordt hen vaak tegengeworpen dat

⁴⁰ ‘Monument voor vrouwen in Jappenkampen’, *Algemeen Handelsblad* (08 maart 1969), 4.

⁴¹ NIOD, archief 849 BEGO, inv.no. 1. ‘pamflet – waarom een eigen monument?’

⁴² ‘Pleidooi voor een gemengd monument’, *Algemeen Handelsblad* (15 maart 1969), 3.

⁴³ Ibidem.

Europa de concentratiekampen had. Tegenover die gebeurtenis was niet te relativiseren.⁴⁴ De ontstaansgeschiedenis van het monument was daarmee verweven met maatschappelijke onrust. Binnen de Indische gemeenschap bleek het ingewikkeld om één front te vormen. Daarbij sloten de visies van de autochtone Nederlanders en de collectieven van Indische Nederlanders ook niet op elkaar aan met betrekking tot de vrouwenkampen. Ondanks de tegenstrijdige visie is binnen drie jaar na de oprichting van de SNSJV het vrouwenmonument onthuld op 15 december 1971. Het was een stap om de autochtone Nederlander ervan te overtuigen dat de Japanse vrouwenkampen thuis hoorden in het collectieve geheugen,

De wederopbouw van 1984-2003

Verlies

Het Vrouwenmonument is een kind van haar tijd. Het gedenkteken bestond uit een stenen beeld met stelt twee abstracte figuren: een moeder die met één arm een kind beschermt en haar andere in protest opheft. Het beeld zelf staat symbool voor het moederschap. Op de sokkel staat ‘onversaagd en ongebroken’ en concentreert zich daarmee de thema’s, kracht en heroïek. De woorden sluiten aan bij het discours van de SNSJV, waarbij de nadruk lag op het doorzettingsvermogen van de Indische vrouwen. De retoriek past daarmee binnen de gedachtegang van de eerste generatie repatrianten die hun eigen gevoelens onderdrukte en zich wilden aanpassen aan de Nederlandse (herdenk)cultuur. De Indische gemeenschap wilde immers onderdeel worden van het Nederlandse collectief en ambieerde meer dan slechts te herdenken voor de eigen kringen.

De vraag is of het met de woorden ‘onversaagd en ongebroken’ wel voldoende eer werd gedaan aan de vele verschillende emoties en gevoelens van de (ex)-geïnterneerden. Binnen de vrouwenkampen kregen (jonge) vrouwen en kinderen te maken met ondervoeding, mishandeling en slechte gezondheid. Moedeloos zochten velen naar een bron van kracht.⁴⁵ Velen vonden echter enkel de dood in de kampen. Uit dagboeken is af te leiden dat het leven in de vrouwenkampen doordrongen was van angst en dat velen psychisch braken door de onmenselijke omstandigheden.⁴⁶ Het monument heeft daarmee het effect dat het lijden uit de collectieve herinnering wordt gehouden. De symbolische herdenking had als doel om eer te brengen aan de slachtoffers, niet om ze te blijven pijnigen met het verleden. Een beslissing die doelmatig kan zijn genomen om het traumatische verleden te veranderen tot een herinnering

⁴⁴ "Verhaal over Japanse bezetting Jo Manders', *Nieuwsblad van het Noorden* (23 januari 1971), 6.

⁴⁵ 'Monument in Apeldoorn', *De Telegraaf* (05 januari 1972), 4.

⁴⁶ Jeroen Kemperman (et.al), *Dagboeken geschreven in vrouwenkampen in de Minahasa*, (Amsterdam, 2003), 11-16.

die erkend en gerespecteerd werd. Een verleden dat volgens enkelen, zoals hiervoor is aangetoond, lang niet zo erg is geweest als de Indische gemeenschap doet voorkomen. De woorden ‘onversaagd en ongebroken’ zeggen in dit perspectief meer over de doorzettingskracht van de overlevenden om de Japanse vrouwenkampen op te laten nemen in de Nederlandse herdenkcultuur, dan dat het iets zegt over de collectieve herinnering aan de Japanse vrouwenkampen.

Het was eind jaren zeventig wanneer het monument op verscheidene momenten werd ge vandaliseerd.⁴⁷ Tegelijkertijd wordt een nieuwe generatie Indische Nederlanders oud genoeg om een kritische blik op het verleden te vormen. De tweede generatie Indische Nederlanders had geen kennis van de Japanse vrouwenkampen vanuit hun eigen ervaring. Voor hen was het nodig om vragen te stellen, om een eigen beeld te vormen. Dit gaat gepaard met meer aandacht voor de Tweede Wereldoorlog in zijn geheel. Zij vragen ook meer aandacht voor het oorlogsgeweld, oorlogsleed en het oorlogssterven in de Aziatische landen. Onder andere door meer contact te leggen met de media.⁴⁸ Het leed werd beter bespreekbaar naar mate de oorlog langer geleden was. De populariteit voor herdenkingen steeg mede daardoor.⁴⁹

Vandalisme

De koloniale tijd bleef echter een heikel punt voor de Nederlandse samenleving. Decennia na de oorlog krijgt de Indische gemeenschap de ruimte om hun ervaringen te ventileren en nog altijd was het leed uit de kolonie van een andere orde. In de nacht van 1 op 2 juli van 1984 werd het vrouwenmonument volledig van haar sokkel getrokken en daarmee onherstelbaar beschadigd. Over de reden kan alleen gespeculeerd worden. Het krantenbericht vermeldde dat het ging om baldadigheid. Het monument is echter over een langer periode meermaals beschadigd en er zijn nooit daders opgepakt. De vernietiging van het monument was zowel financieel als emotioneel een zware klap. Voor de financiën werd een oproep gedaan onder de sympathisanten van de vereniging. Een oproep die op veel sympathie kon rekenen.⁵⁰ Hierdoor kon het monument met een jaar worden herbouwd, zodat het weer een functie kon bekleden bij de herdenking van 1985. De emotionele schade kostte meer energie om te boven te komen. J.H. Van Kempen, voorzitter van de SNSJV sinds 1976, noemde het de zoveelste klap

⁴⁷ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 49. ‘poststukken uit herdenkingsjaren 1980/85/90’.

⁴⁸ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 96. ‘Herdenkingstoespraak 1995’.

⁴⁹ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 49, ‘lustrum herdenking 1990’.

⁵⁰ ‘Treurig’, *De Telegraaf* (02 maart 1985), 3.

voor de moeders, de vrouwen en kinderen door een vijandige macht, maar dan nu in hun eigen dierbare land.⁵¹

De SNSJV was gebrand om het monument weer opnieuw op te richten, zodat de Nederlandse samenleving nooit zal vergeten wat zich in de kolonie heeft voorgedaan. Het herdenkteken was immers één van de twee doelen waarom de stichting überhaupt bestond. Door de vele bijdrages kreeg de SNSJV de mogelijkheid om het monument van brons te laten maken.⁵² Dit was een eis van de SNSJV, opdat het monument niet meer zo gemakkelijk te vernietigen zou zijn. Daarvoor was echter meer nodig. Zij wilden de zekerheid van de gemeente Apeldoorn dat het monument niet weer gevandaliseerd kon worden. Een belofte die de gemeente Apeldoorn niet waar zou kunnen maken, doordat ze niet wilden investeren in beveiliging.⁵³ De SNSJV moest daardoor een nieuwe locatie voor het monument bedenken. Dat maakten zij ook bekend onder de sympathisanten. Vanuit de sympathisanten werd aangedragen om het monument te plaatsen bij het Koninklijk Tehuis voor Oud-militairen te Arnhem. Hier stond het onder permanente bewaking en op een locatie die verbonden was met de Indische gemeenschap. De SNSJV heeft ingestemd met dit voorstel.

Verandering

Het vrouwenmonument werd herbouwd binnen een andere tijdsgeest dan het initieel is opgebouwd. Er had een omslag plaatsgevonden in het nationale herdenken, waarbij meer ruimte is ontstaan voor de kolonie. Dit hield niet in dat het Indische verleden volledig was opgegaan in het collectief geheugen, maar het onderwerp was bespreekbaar geworden. Met betrekking tot het vrouwenmonument resulteerde dit niet in verandering van het fysieke beeld, naast het materiaal. Het bleef daarmee verwijzen naar kracht, heroïek en moederschap. Toch kan de tijd ervoor hebben gezorgd dat de Indische gemeenschap zich dit beeld eigen heeft gemaakt en zich daardoor meer kan vinden in het gerepresenteerde beeld. Daarbij zijn verscheidene monumenten met betrekking tot Nederlands Indië opgericht. Voor de SNSJV werd een van de laatste doelen gehaald met de oprichting van het Indiëmonument in Enschede. Het doel van dit monument was om ook overzees te herdenken. Het initiële doel van de SNSJV, waar zij zich praktisch niet voor hebben ingezet, werd met het Indiëmonument verwezenlijkt.⁵⁴ Het leed uit de kolonie werd erkend en Nederlanders begonnen steeds meer

⁵¹ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 96

⁵² 'Vandaag', *De Telegraaf* (31 augustus 1985), 6.

⁵³ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 96 'briefwisseling 1984-1985'.

⁵⁴ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 49 'voorwoord herdenking 1985'.

belangstelling en begrip te tonen voor de gevoelens van de Indische gemeenschap om naast de nationale herdenkingen op 4 en 5 mei de Indische herdenkingsdagen te handhaven.⁵⁵

Ondanks deze positieve geluiden, bestond er nog verdeeldheid binnen de Indische gemeenschap. Tientallen comités, stichtingen en verenigingen werkten als gescheiden collectieven voor de herdenking van hun eigen herinnering. Om dit te stroomlijnen tot één groot geheel werd nagedacht over een overkoepelende vereniging, genaamd Censio. De koepel stelde dat de Indische gemeenschap zou falen wanneer zij geen eenheid in hun verscheidenheid konden realiseren. De SNSJV was positief over het idee en leverde financiële steun aan Censio. Het orgaan richtte zich echter bestuurlijk op een manier in dat het niet meer in lijn stond met de vereniging die de SNSJV voor ogen had. Zo zou de SNSJV met inmiddels zesduizend sympathisanten evenveel inspraak hebben als een kleine organisatie. Iedere onderdeel kreeg slechts één stem in totaal. De SNSJV heeft uiteindelijk nog gepoogd te begeleiding bij de bestuurlijke inrichting van de vereniging, maar het eind resultaat was een disfunctioneel en niet representatief geheel.⁵⁶ De herinnering van de SNSJV werd hiermee buiten het collectief van Censio gehouden en diende daarmee ook geen verantwoording af te leggen aan de andere vereniging binnen de Indische gemeenschap. De verandering van het collectief, waar de SNSJV wel op hoopte, bleef uit.⁵⁷

Op 1 oktober 2003 neemt de SNSJV het besluit tot opheffing. Zij stellen dat ze hun doelen hebben behaald en hun belang daarmee is afgenomen. Daarnaast was het niet mogelijk om een nieuw bestuur te vinden en daalt het aantal deelnemers bij herdenkingen. De SNSJV realiseerde het monument voor de Japanse vrouwenkampen. Zij hebben herdenkingen opgezet en zich jaren lang ingezet voor de erkenning van het oorlogsgeweld, oorlogsleden en oorlogsdoden in Nederlands-Indië. Nadat de vereniging zich heeft opgeheven is het monument nog wel aangepast. Op 25 augustus 2010 werd een tijdelijk namenwand onthuld die de namen vermeld van 3800 vrouwen, kinderen en bejaarde mannen die de internering niet hadden overleefd. Over een permanente status wordt nog getwist.

Herdenkcultuur

De SNSJV begon als een initiatief van een Indiëganger die geen plaats voor Indische Nederlanders zag in de Nederlandse samenleving. Het stichtingsbestuur van de SNSJV voor een krachtig, heroïsch en toch ook moederlijk beeld, omdat zij zich in dat beeld erkenden. Zij waren verantwoordelijk voor het laten plaatsen van een monument dat ons laat herdenken aan

⁵⁵ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 49 'lustrum herdenking 15 augustus 1990'.

⁵⁶ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 6. Briefwisseling 1988-1992.

⁵⁷ NIOD, archief 830 SNSJV, inv.no. 6. Briefwisseling 1995.

de Nederlandse slachtoffers van Japanse vrouwenkampen. Aan de hand van archief materiaal is inzicht verkregen in de handelswijze van de stichting en in de vooronderstelde betekenis van het monument. Daaruit kan worden geconcludeerd dat de initiatiefnemers behoren tot de eerste generatie Indische migranten en zich meer dan wie dan ook bevonden op de grens van het spanningsveld tussen de traumatische herinnering en de symbolische herdenking. Als ex-geïnterneerden was hun beeld mogelijk gekleurd door persoonlijke ervaringen en verwachtingen, waardoor het daadkrachtige optreden sterke reacties uitlokte onder de Nederlandse bevolking. Het was de tweede generatie die zich in heeft gezet voor de verandering van het collectieve geheugen. Dit deden zij enerzijds doelbewust en anderzijds, omdat zij geen eigen herinnering hadden aan de vrouwenkampen. Doordat het onderwerp van leed in de vrouwenkampen steeds beter bespreekbaar en gerespecteerd werd, kon de tweede generatie zich een beter beeld voorstellen bij de vrouwenkampen. Daarbij zijn niet alle vragen aan de hand van het archiefmateriaal te beantwoorden en dienden de dagbladen als een degelijk alternatief voor informatie.

Door middel van het theoretische kader is invulling gegeven aan de wijze van herinneren en herdenken. Hieruit werd duidelijk dat het collectief zich in de theorie makkelijker laat vormen dan in de praktijk. In de praktijk is het debat beladen met emotie en is de invulling van een herinnering zeer persoonlijk. De Indische gemeenschap leek in eerste instantie een collectief te vormen, maar onderzoek toont aan dat de Indische gemeenschap erg versnipperd is geweest met betrekking tot het vormen van een collectieve herinnering. De Indische gemeenschap hechte wel veel waarde aan het collectief herdenken. De vele verschillende comités, stichtingen en verenigingen hadden onderling veel contact, maar voegden zich niet samen tot één centraal. Verwoede pogingen zijn daartoe gedaan, zoals bij het Censio, maar zijn nooit volledig van de grond gekomen. Mede hierdoor zal het nooit mogelijk zijn om het vrouwenmonument aan te laten sluiten bij alle verschillende collectieve herinneringen. Ondanks dat de herinneringen aan de vrouwenkampen voor veel ex-geïnterneerden zeer divers zijn, hadden zij allemaal belang bij erkenning. Door het collectieve herdenken, heeft het vrouwenmonument gezorgd voor erkenning van een ondoorgrondelijk leed.

Geraadpleegde literatuur:

- Blom, J.C.H., *De Tweede Wereldoorlog en de Nederlandse samenleving: Continuïteit en verandering*, 2 dln (Den Haag, 1980), II.
- Bossenbroek, Martin., *De Meelstreep* (Amsterdam, 2004),
- Brunsmann, Peter H., *Beleving van monumenten* (Amsterdam, 1976).
- Captain, Esther., *Achter het kwat was Nederland. Indische oorlogservaring en herinnering 1942-1995* (Kampen, 2002).
- Captain, Esther., Jones, Guno., *Oorlogserfgoed overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curacao Indonesie en Suriname* (Amsterdam, 2010).
 - Esther Captain, 'inleiding', 7-35.
 - Esther Captain, 'De sultan en Suharto. Revolutionair erfgoed in Yogyakarta, Indonesië' (1942-2010), 150-193.
 - Esther Captain, 'Nederlands en Japans oorlogserfgoed. Reizen naar Midden-Java en Biak, Papua (1942-2010)', 194-241.
- Dalhuisen, Leo., Selm, Mariëtte van, Steeg, Frans., (red.), *De geschiedenis van Indonesië* (Houten, 1998: herdruk 2014), 130-188.
- De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 12 dln (Leiden, 1969-1994), XI-XII.
- Derks, Marjet., Eickhoff, Martijn., Ensel, Remco., Meens, Floris., *What's left behind: The lieux de mémoire of Europe beyond Europ*, (Nijmegen, 2015).
- Doel, H.W. van den, *Het rijk van Insulinde, Opkomst en ondergang van een Nederlandse Kolonie* (Amsterdam 1996).
- Van Doorn, J.A.A., *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam, 1995).
- Ginkel, Rob van., *Rondom de Stilte. Herdenkingscultuur in Nederland* (Amsterdam, 2011).
- Keizer, Madelon de, *Een open zenuw: Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam, 2010).
- Kemperman, Jeroen (et.al.), *Dagboeken geschreven in vrouwenkampen in de Minahasa*, (Amsterdam, 2003).
- Leeuwen, van, *Ons Indisch erfgoed. Zestig jaar strijd om cultuur en identiteit* (z.p., 2008).
- Lêgene, S. en Schulte-Nordholt, H., 'Intorduction: Imagining Heritage and Heritage as imagined in history', in: S. Legêgen, B.Puwanto en H. Schulte Nordholt, *Sites, bodies and stories. Imagining Indonesian History* (Singapore, 2015), I-30.

- Legêne, Susan., 'De mythe van een etnisch homogene nationale identiteit. Kanttekeningen bij de verwerking van het koloniale verleden in de Nederlandse geschiedenis', in: *Tijdschrift van de Geschiedenis*, 116 (2003) nr 4, 553-560.
- Leidelmeijer, Margaret, 'Het Comité Nederland Helpt Indië in Groningen 1945-1948', in: Conny Kristel (red.), *Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale verschillen* (Amsterdam, 2002), 161-178.
- Lowenthal, D., *The past is a foreign country* (Cambridge, 1985).
- Mosse, G.L., *Fallen Soldiers. Reshaping the memory of world wars* (New York, 1990).
- Nora, Pierre. (et al), *Les lieux de mémoire*, 7 dln (Parijs, 1986), I-III.
- Oostindie, Gert, *Postkoloniaal Nederland; Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen* (Amsterdam, 2010)
- Perry, Jos, *Wij herdenken, dus wij bestaan: Over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering* (Nijmegen, 1985).
- Reijt, Maud van, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* (Amsterdam, 2010).
- Utermöhlen, Rolf., *De Japanse vrouwenkampen in Nederlands-Indië, 1942-1945: een bibliografie* (Amsterdam, 1993).
- Vree, Frank van, Laarse, Rob van der, *De dynamiek van de herinnering: Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context*, (Amsterdam, 2009).
 - Frank van Vree, 'De dynamiek van de herinnering: Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context', 17-40.
- Wesseling, H.J., *Plaatsen van herinnering: een historisch succesverhaal*, 4 dln (Amsterdam, 2005), I.
 - Doel, Wim van den, *Plaatsen van herinnering: Nederland in de Twintigste eeuw*, 4 dln (Amsterdam 2005), I.
- Winter, J., *Sites of memory, sites of mourning. The great war in European cultural history*, (Cambridge, 1995).
- Young, James, E., *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*, (New Haven-Londen, 1993)

Geraadpleegde bronnen:

- Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam,
 - archief van de Stichting Nederlandse Slachtoffers Japanse Vrouwenkampen
 - archief van de Bond van Ex-Geïnterneerden en Gerepatrieerden van Overzee
 - archief van de Bond van Ex-Geïnterneerden en Gerepatrieerden van Overzee (BEGO)-aanvulling

- Nationale en Lokale dagbladen (deels raad te plegen via Delpher)
 - ‘Wat anderen ervan denken vrouwenkampen’, *De Telegraaf* (31 mei 1967), 4.
Geraadpleegd op Delpher op 13-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110590412:mpeg21:a0222>
 - ‘„Zat u ook met Corrie Vonk in de groentepluk?”’, *De Telegraaf* (15 oktober 1968),
2. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011197571:mpeg21:a0187>
 - Monument voor vrouwen in Jappenkampen’, *Algemeen Handelsblad* (08 maart 1969),
4. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000035205:mpeg21:a0056>
 - ‘Pleidooi voor een gemengd monument’, *Algemeen Handelsblad* (15 maart 1969), 3.
Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000035211:mpeg21:a0215>
 - ‘Geharrewar om monument’, *Het vrije volk : democratisch-socialistisch dagblad* (20 augustus 1970), 2. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010957313:mpeg21:a0306>
 - ‘Raadspleidooi voor onwelkom kampmonument’, *De Telegraaf* (27 augustus 1970), 6
Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198158:mpeg21:a0283>
 - ‘Vergeten model op een Haagse zolder’, *De Telegraaf* (16 januari 1971), 5.
Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198249:mpeg21:a0421>
 - ‘Verhaal over Japanse bezetting Jo Manders', *Nieuwsblad van het Noorden* (23 januari 1971), 6. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011015940:mpeg21:a0348>
 - ‘Monument in Apeldoorn’, *De Telegraaf*, Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011196967:mpeg21:a0173>
 - ‘Treurig’, *De Telegraaf* (02 maart 1985), 3. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017,
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011206828:mpeg21:a0753>
 - ‘Vandaag’, *De Telegraaf* (31 augustus 1985), 6.. Geraadpleegd op Delpher op 15-01-2017, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011206981:mpeg21:a0626>